

UN ITINERARI POSSIBLE PER LA HISTÒRIA DE LA CATALUNYA MEDIEVAL

Justificació

Martí Pous va ser un amant de la història de la Catalunya medieval. Una Catalunya que desperta passió, sentiments, però alhora, una Catalunya que cal anar revisant, millorant-ne el coneixement, a mesura que avancen els estudis; sens dubte, el millor camí per no caure en maniqueïsmes i essencialismes estèrils, però també per defensar amb raons sòlides el patrimoni forjat per les generacions precedents. Justament, aquest era el tarannà de Martí Pous, expressat en un amor i fidelitat incondicionals al país i a la seva història. Però no a un país tancat i a una història "ja escrita"; ans al contrari, a un país que es construeix dia a dia, tolerant, i a una història que es revisa, que incorpora les noves aportacions de la recerca, que trenca les muralles mentals que aixequem sovint i que ens impedeixen veure què hi ha a l'altre cantó. .

Deixeu-me fer, com a humil contribució a l'homenatge al senyor Pous, un breu recorregut per la història de la Catalunya medieval, incomplet, està clar, però pensat com un exercici de síntesi, com un dels itineraris possibles per ser comentats, tal com acostumàvem a fer amb tants temes històrics en les enyorades i profitoses reunions del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias de l'exvila de Sant Andreu de Palomar.

De l'antiguitat al feudalisme (segles VI al X)

El nostre recorregut ha de començar a la Hispània visigoda per diferents motius: durant els segles VI i VII la societat i l'estat hispanovisigots, hereus de les tendències apuntades en el baix Imperi romà, viuen un procés que albira la feudalització i que inclou un retrocés, però no desaparició, dels esclaus, la concentració progressiva de la propietat agrícola, la tendència de la pagesia a entrar en dependència dels poderosos, i una evolució cap a la privatització dels càrrecs públics. Els problemes, heretats de la Roma tardana, pressionen i, en aquest sentit, res més demostratiu, entre altres exemples, que l'emergència de poders locals, és a dir, la constatació del grau de fragmentació territorial al qual va arribar l'estat visigot com a conseqüència de les divisions internes dels grups dirigents, la vinculació progressiva dels llinatges a la terra i, com diem, la creació de poders locals substitutoris del poder de la monarquia, com es comprova, per exemple, en els intents de secessió de les terres del NE de la península Ibèrica. Certament, la revolta del dux Paulus contra el rei Wamba a les regions de la Septimània

i la Tarraconense, narrada per Julià de Toledo, s'inscriu en aquest ventall ampli de dificultats que impedia una cohesió real de l'estat i que va facilitar moltíssim l'establiment de l'islam a partir del segle VIII. I encara podríem afegir un altre episodi, indicatiu d'aquesta inestabilitat de la darreria del regnat, i que afecta especialment el territori de la futura Catalunya: un dels fills de Witiza, Àkhila, va organitzar la resistència d'aquella mateixa zona contra el que hom considerava l'usurpador, el rei Roderic, duc de la Bètica, fins al punt de constituir fins els anys 717-718, ja en època islàmica, un reialme propi, tal com ens mostren les monedes trobades al seu nom en diferents jaciments com els de Bovalar, a les terres de Lleida, i a les ciutats de Girona, Tarragona, Saragossa i Narbona.

L'historiador de Toulouse Pierre Bonnassie va suggerir que els comtats catalans dels segles IX i X van ser més producte del seu propi passat que no pas de la conquesta carolíngia: la vigència del *Liber Iudiciorum*, la llei goda, el codi promulgat a mitjan segle VII, i que amb més o menys intensitat va romandre fins a les corts de 1251, n'és una manifestació ben evident. Malgrat tot, no hem d'oblidar que ens estem referint als comtats, és a dir, als territoris de l'anomenada *Catalunya Vella*, perquè el que hom ha anomenat *Catalunya Nova*, els territoris conquerits definitivament durant el segle XII, va romandre durant quatre segles, tot formant part d'Al-Andalus, de l'Espanya islàmica; això sí, sota la consideració de *thugur*, és a dir, territoris extrems, fronterers, del poder polític de l'islam, i amb un "estatut religiós, polític i afectiu particular", en paraules de l'arabista Mikel de Epalza, el qual reclama una major integració del passat àrab en la historiografia catalana: "la visió tradicional d'una Catalunya formada pel cristianisme de la Marca Hispànica carolíngia "europea" contra l'islam d'Al-Andalus "africà" continua dominant la visió de l'edat mitjana, com a la resta de la historiografia hispànica, malgrat un interès creixent per conèixer el període islàmic de la història d'aquestes terres [...]".

D'aquí, la necessitat existent, encara avui, de conèixer a fons els caràcters de la presència islàmica a Catalunya, a la llum d'estudis renovats i de caràcter pluridisciplinar. D'altra banda, la conjuntura actual, amb el fenòmen d'immigració massiva, reclama una major preocupació per la cultura de l'islam i el seu llegat a Catalunya, com, per exemple, els aspectes vinculats a l'hidraulisme, la renovació agrària, el llegat alimentari, entre altres. En la nostra opinió, i en la línia dels treballs de Miquel Barceló, Pierre Guichard, Dolors Bramon, Pere Balañà, Xavier Eritja, entre altres, l'establiment islàmic va suposar per a la Catalunya Nova una veritable ruptura respecte de l'ordre social anterior; en canvi, per a la Catalunya Vella, les terres al nord del Llobregat, on la presència islàmica no va ser massa duradora i només va comportar l'establiment de contingents militars a les ciutats principals, observarem continuïtats, però també alguns canvis en l'estructura social.

Sota el domini carolíngi, la societat catalana va experimentar un procés de creixement que es tradueix en la romputa de noves terres mitjançant el sistema de l'aprisió o dret del primer ocupant de la tradició legal visigòtica i, per tant, l'ampliació de la superfície conreada, la creació de nuclis nous de poblament i l'ampliació dels antics. I a la base de tot aquest moviment, la historiografia, habitualment, ha destacat el protagonisme de la família pagesa, almenys fins al segle X, agrupada, a més, en comunitats de petits pagesos lliures i propietaris, "el nervi de la societat catalana", com ha destacat recentment Pascual Martínez.

Malgrat tot, com ha explicat Gaspar Feliu en una revisió del que ha anomenat "paradigma Bonnassie" sobre la formació del feudalisme a Catalunya, l'aprisió és la figura jurídica central sobre la qual s'ha edificat tota l'explicació tradicional de l'evolució econòmica i social de la Catalunya de l'alta edat mitjana –com ho seria la pressura dels treballs de Claudio Sánchez Albornoz, entre altres. Però ha matisat, recollint els treballs més recents, que la imatge de l'aprisió com a iniciativa individual o col·lectiva popular no és inexistente però sí que és molt secundària. L'aprisió, doncs, restaria reservada, bàsicament, als poderosos, els *potentes* de la documentació; la ruptura, la transformació de l'espai en terra de conreu, fet que no sempre es produïa, podia ser duta a terme directament pels senyors o podia ser obra de famílies pageses, que després podien reclamar drets de propietat sobre la terra. I conclou Gaspar Feliu: "Per tant, contra l'opinió historiogràfica més comuna, que l'aprisió va generar una pagesia lliure i propietària alodial, que seria majoritària al país i que més tard es veurà sotmesa a servitud durant el procés de feudalització, ni l'aprisió sembla tan estesa ni degué produir gaires pagesos aloers".

Però, continuem amb l'argumentació cronològica. A partir del segle X, i especialment en el període 925-950, les fonts semblen indicar una caiguda generalitzada del fenomen de l'aprisió. Segons Josep M. Salrach, s'ha acabat la fase A del creixement medieval: "Sospitosament, això es correspon amb el canvi polític; la monarquia és una imatge del passat; els comtes ja ocupen el seu lloc, però al preu de forts compromisos amb l'aristocràcia. Mentrestant, els pagesos han aconseguit allunyar, segurament, la fam. És el moment, per al senyor, d'apoderar-se dels fruits del creixement. És clar, el creixement no s'ha fet en un dia; tampoc la xarxa feudal prendrà cos tot seguit. A partir del segle X, el nou creixement no serà tan espontani, serà més dirigit pels senyors."

Ens trobem, per tant, a les portes del feudalisme, i pel que fa als comtats catalans, a més, en el camí cap a la independència *de facto* respecte de la monarquia carolíngia.

L'explicació d'aquest creixement altomedieval es troba en la història general de l'occident europeu que, durant aquest període, anirà superant, a poc a poc, les barreres d'un sistema antic en descomposició: l'esclavisme, la tributació pública, el paper de la ciutat com a centre del poder polític i del drenatge dels excedents del camp, etc. Amb tot, la societat catalana dels segles IX i X viu una situació en la qual l'herència antiga encara pesa, malgrat el seu declivi, però comencen a emergir els elements del canvi, que seran ben manifestos a partir del segle XI, de l'any 1000. Per això a la Catalunya d'aquells segles hom l'ha qualificat de *prefeudal*.

Feudalisme i expansió (segle XI -primer terç del segle XIV)

1. Una primera fase: els segles XI-XII

Per a l'historiador Pierre Bonnassie, durant el segle XI assistim a l'anomenada *revolució feudal*, un punt d'inflexió determinant de l'aparició d'una nova articulació de la societat, els components essencials de la qual podem enunciar esquemàticament: a la base, el desenvolupament d'una pagesia que ha abandonat l'esclavitud i que oscil·la entre la llibertat i la servitud. Una pagesia el primer marc d'organització social i econòmic de la qual el constitueix la pròpia família, la petita explotació familiar centrada

entorn del mas i que donarà origen a una institució del pret successori català, l'*hereu*, figura jurídica que ha estat objecte d'un excelent estudi per part de Lluís To, en els darrers anys.

Els drets sobre la terra –sobre les seves tinences–, sobre la força de treball, sobre el seu producte, són aspectes que reforcen la idea d'uns grups pagesos dotats d'una certa autonomia de gestió que afavorirà, en casos determinats, el progressiu desenvolupament d'una elit pagesa d'on procediran els representants del senyor a la comunitat, de l'Església –el clergat rural– i del propi rei –batlles locals. Al mateix temps, la dita *autonomia* generarà uns excedents productius i poblacionals que permetran l'ascens dels intercanvis, el desenvolupament de fires i mercats i, en definitiva, el desenvolupament de les ciutats. Un aspecte, aquest darrer, sobre el que ha tornat a insistir Josep M. Salrach: "Importa retenir que el creixement, inicialment agrari i de l'interior del camp, amb el canvi feudal, es va obrir i adquirí dimensió mercantil i urbana. Es trencà, així, el procés desurbanitzador de segles i començà l'expansió de la ciutat que encara avui perdura [...]". I també haurem d'incloure, des d'una altra perspectiva, el recent assaig biogràfic de José Enrique Ruíz Doménech, que analitza les relacions de l'estructura feudal catalana i el desenvolupament del comerç barceloní en el trànsit dels segles XI al XII.

Però la pagesia estarà, també, vinculada fortament a la seva comunitat local, estructurada i organitzada dins de l'àmbit parroquial. Efectivament, el marc parroquial suposarà, a partir d'ara, un element important de cohesió i d'organització de la comunitat, però també de control i de succió del producte pagès mitjançant diversos canals com ara les primícies o el delme, entre altres. I, finalment, la senyoria, el marc de referència que s'imposa, la forma d'enquadrament que emergeix amb força des del castell i que usa la instància política i jurisdiccional per extreure l'excedent a través de rendes i serveis. Som en l'"univers de la renda", com ha sostingut Josep M. Salrach, definitori d'una societat feudal i que ha substituït en el procés el pes de l'impost, la fiscalitat, la "cotilla" estatal. En aquest sentit, la revolució feudal suposarà la culminació del procés de privatització de l'autoritat pública i la justícia.

Pluralitat, doncs, de poders socials i territorials, fruit de la privatització i desmembrament del poder públic, però, alhora, recomposició entorn d'un eix vertebrador: als comtats catalans, a poc a poc, s'hi anirà imposant el poder, per sobre de tots els altres, del comte de Barcelona, qui, en el transcurs del període que va de mitjan segle XI i al llarg del segle XII aconseguirà retenir un poder polític hegemònic. Un procés que s'assentarà en un interès renovat per l'administració fiscal dels dominis comtals, fins al punt de generar una col·lecció documental única a Europa, testimoni d'un sistema organitzat de comptabilitat pública i d'organització financera, tal com ens ha anat mostrant el gran coneixedor del segle XII català, el nord-americà Thomas N. Bisson, en diferents treballs. I tindrà, lògicament, la seva traducció jurídica en el codi dels *Usatges de Barcelona*, el recull escrit dels usos feudals que regirien Catalunya des de mitjan segle XII on, gràcies a la influència del dret romà justinianenc, que començava a circular per Europa en aquella època, quedarà ben perfilada la teoria del *principat*. Un procés, a més, anunciador de l'existència d'una comunitat política, clarament reconeguda en un dels *Usatges*, el *Princeps Namque*, que obliga la gent de la terra a auxiliar el príncep en cas de guerra. En fi, una comunitat ben definida al front de la qual trobarem el comte de Barcelona i, a partir d'Alfons el Cast, al rei d'Aragó, és a dir, al monarca feudal.

La Catalunya feudal dels segles XI i XII, com anotava Pierre Vilar, experimentarà tot allò exigible com a prova de les capacitats humanes: creixement demogràfic, intensitat de la producció agrícola i artesanal, apogeu de les creacions culturals i religioses, atracció sobre les terres musulmanes i primers intents cap a les illes mediterrànies.

La conquesta de Lleida (1149) i el seu àmbit territorial –i, lògicament, la de Tortosa (1148), que compta amb un treball recent magnífic d'Antoni Virgili– ofereix un exemple emblemàtic d'un dels períodes més complexos de la història de Catalunya: carta de poblament, restauració eclesial, construcció d'una nova catedral romànica, redistribució de la població musulmana, canvis en el domini i explotació de les terres, conflictes jurisdiccionals entre els beneficiaris de la conquesta, carta de Consolat per al municipi naixent, etc., en definitiva, imposició del model feudal. Exemples, ambdós, Lleida i Tortosa, significatius de l'equació ordre feudal-església, en la importància de la qual no cal insistir.

Sens dubte, s'estava preparant la gran expansió del segle XIII, la gran expansió de la societat feudal catalana, que s'estendrà fins al primer terç del segle XIV. Recollim les paraules dels historiadors nord-americans North i Thomas: "El segle XIII no fou com altres segles. En primer lloc no va tenir una duració de cent anys. No sabem amb certesa quan va començar ni quan va acabar, així doncs, no podem saber quan va durar. Això és així perquè per als historiadors de l'economia, el segle XIII fa referència a la duració temporal d'un conjunt de forces que no tenen parangó i que resulta més fàcil de descriure que de datar [...]".

2. Una segona fase: la gran expansió (segle XIII-primer terç del segle XIV)

Vull començar aquest apartat tot recordant, de nou, unes paraules de Pierre Vilar: "Al mateix si de les estructures contradictòries i sota aparences glorioses es poden amagar les raons capaces d'explicar futures catàstrofes [...]".

I, efectivament, el període cronològic que segueix constitueix un bon laboratori per observar els progressos i els límits de l'evolució econòmica, social i política que plantegen les societats medievals. En síntesi, i com a culminació del creixement anterior, assistirem a una època marcada per les conquestes del rei Jaume I a les Balears i València, els inicis de l'expansió mediterrània a càrrec dels seus successors més immediats, la creació d'un gran complex marítim i comercial, el desenvolupament de les ciutats, i especialment de Barcelona, al bell mig de la qual pren consistència una oligarquia poderosa, un patriciat urbà d'armadors, mercaders i grans propietaris de terres de l'entorn rural, que dirigirà bona part del procés i que orientarà, en el seu benefici, els avenços del règim municipal, acabat de conquerir, una altra de les característiques del període.

Malgrat tot, els darrers decennis del segle XIII, tot coincidint a Catalunya amb la data de la conquesta de Sicília per Pere el Gran i les conseqüències que se'n van derivar per a l'economia catalana i les relacions polítiques, així com els primers anys del segle XIV, comencen a mostrar que l'expansió comporta les seves contradiccions. Molt esquemàticament, i entre altres factors a considerar, s'ha destacat el fet que l'augment de la productivitat de la terra s'havia aconseguit per l'ampliació sistemàtica de les terres de conreu, per extensió, més que no pas per millores tècniques: les terres i els seus rendiments començaran a ser insuficients per a una població que havia crescut considerablement. Caldrà cercar en terres marginals, poc aptes per al conreu, el que no donen les altres terres que comencen a esgotar-se. A Catalunya, els efectes crítics, les

caresties, els anys difícils, van començar a entreveure's a finals del segle XIII, tal com ha recordat Antoni Riera, però especialment a partir dels anys 30 del segle XIV; recordem la data de 1333 "lo mal any primer" de les cròniques.

Certament, el creixement i l'esplendor amaguen, sovint, una accentuació de les desigualtats socials. La Catalunya del segle XIII observarà la reacció jurídica i repressiva dels senyors de la terra contra els pagesos, clarament reflectida en el dret a "maltractar", corroborat en l'Assemblea de Cervera de 1202, i la legalització de la remensa a les Corts de Barcelona de 1283. La generalització de la remença, dels "mals usos", ens adverteix de l'increment de la condició servil de la pagesia, conseqüència de la reacció dels senyors feudals davant la progressiva caiguda de les rendes, sense oblidar -tal com va suggerir l'historiador, també nord-americà, Paul H. Freedmann- el paper dels juristes en el procés, en la formalització de les relacions agràries, convertint l'estabilitat típica del contracte emfitèutic en adscripció a la terra del pagès, o identificant qualsevol tipus de servei com a signe de la servitud, idea que ja va sostenir Josep M. Pons Guri en el congrés dedicat a la formació i expansió del feudalisme català, celebrat a Girona el 1985.

Des del punt de vista de les institucions de govern, el període es caracteritza per la consolidació de la monarquia i per la transformació o creació, en alguns casos, d'un complex aparell administratiu central i territorial (batllies, vegueries). Però al costat del monarca, els estaments socials -nobles, eclesiàstics i representants de les viles i ciutats reials- aniran assumint cada vegada més protagonisme a través de les Corts, especialment a partir de finals del segle XIII, posant, així, unes bases sòlides del que hem convingut en denominar el *pactisme* català. Això no obstant, l'estudi de les Corts ha de merèixer més atenció, tot i que la historiografia, tant la de caràcter jurídic com la de caire socioeconòmic, ha avançat notablement en els darrers anys, especialment pel que fa als estudis relacionats amb els aspectes fiscals, on hem de destacar el treball efectiu i innovador de l'equip dirigit per Manuel Sánchez, des del Consell Superior d'Investigacions Científiques de Barcelona. Però encara resten moltes llacunes per resoldre, com, per exemple, qüestions com les que va plantejar Thomas N. Bisson per determinar si un dels arguments bàsics per a la definició d'aquesta institució continua essent l'entrada de la burgesia, de l'oligarquia urbana, en aquestes grans assemblees convocades pel rei, fenomen que es generalitza ja des de començaments del segle XIII; o la discussió encara polèmica sobre el caràcter representatiu o la força real dels tres estaments o braços, malgrat la condició pactada de les lleis. En definitiva, recollint la idea de Julio Valdeón, l'esforç val la pena, i això tant si optem per una visió romàntica d'aquestes assemblees -les corts- pel que fa a la capacitat, fortalesa i efectivitat de les seves atribucions, com si preferim veure aquestes institucions com a simples organismes assessors del rei.

Crisis i projectes de recuperació (primer terç del segle XIV- segle XV)

"La Corona d'Aragó començà triomfalment el segle XIV i l'acabà amb signes evidents de decadència...". Així iniciava Ramon d'Abadal la seva magnífica síntesi, un treball on la hipòtesi de Pierre Vilar sobre la cronologia del declivi català baixmedieval estava molt present, com també ho estava, en línies generals, en els treballs de Jaume

Vicens Vives i de la historiadora francesa Claude Carrère. Efectivament, durant el regnat de Pere el Cerimoniós, Catalunya coneix terribles dificultats que enllacen amb aquell “mal any primer” de 1333: fams i pestes, catàstrofes que es repeteixen i que provoquen una caiguda demogràfica difícil de superar; afegim-hi una política militar (guerres amb Mallorca, amb les unions aragonesa i valenciana, amb Gènova, amb Castella, així com les repercussions de la Guerra dels Cent Anys) que empitjora la situació interior, amb un emprobriment de la producció, dificultats fiscals i monetàries, i, a la llarga, reducció lenta però progressiva del gran comerç català.

Seguint la cronologia proposada per aquests autors, cap a 1380 la crisi es farà evident quan coincideixin les primeres revoltes remences i els intents de reforma municipal a les ciutats contra el domini secular de l'oligarquia, crisis bancàries i la caiguda dels preus en el sector tèxtil català. Malgrat tot, no podem caure en una visió maniquea d'aquell període; tal com assenyalava Charles E. Dufourcq, no podem imaginar una decadència continuada amb un darrer episodi en la guerra civil de 1462-1472: “[...] Com tots els països d'Occident, Catalunya conegué dificultats a vegades terribles, les quals no deixaren, amb tot, d'alternar i fins i tot coincidir amb aspectes de plenitud i d'apogeu des d'una colla de perspectives, particularment les de caire intel·lectual i artístic. A més, cadascuna de les crisis demogràfiques, socials, financeres, econòmiques i polítiques fou seguida d'un revifament [...]”.

És evident, per posar només uns exemples, que la reacció dels mercaders catalans va suposar l'aparició d'institucions com el Consolat de Mar o la Taula de Canvis de Barcelona. I en un altre ordre de coses, la contrapartida a la ruïna també es va manifestar en el desenvolupament i maduració del sistema polític català -també l'aragonès i el valencià-, per exemple, enfortint el poder de les Corts, encarregades de concedir els crèdits necessaris per a les empreses bèl·liques, i propiciant l'aparició d'una institució pública destinada a exercir una gran influència en el govern del Principat, especialment amb la introducció de la dinastia dels Trastàmara; ens estem referint a la Diputació del General o Generalitat. En relació amb aquesta institució i als motius del seu sorgiment i evolució, així com en relació amb el seu paper en el desenvolupament del pactisme, no podem deixar de mencionar les aportacions de Maria Teresa Ferrer Mallol, José A. Sesma i Tomàs de Montagut. Però encara hi ha més a dir: “[...] la mateixa multiplicitat de dates contradictòries que els historiadors proposen per situar els inicis de la tan comentada *crisi* és la millor prova de la seva discontinuïtat i del seu caire, més aviat mític, ja que no hi hagué una sola crisi, sinó una mena de successió de diverses crisis, cap de les quals no arribà a afectar tots els aspectes del país [...]”. Certament, el debat roman encara obert, com ja van assenyalar Antoni Riera i Carme Batlle, després de les propostes de l'italià Mario del Treppo, el 1972, o José Enrique Ruíz Doménech, el 1977. Sobretot, hem de mencionar la proposta de l'historiador italià en l'obra *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona catalano-aragonesa*, en què qüestiona, tot respondent a Claude Carrère, la polèmica sobre la decadència del tràfic mercantil i la responsabilitat del rei Alfons el Magnànim en l'anomenat procés. Per del Treppo, el primer terç del segle XV suposa un moment àlgid del tràfic mercantil i de les estructures financeres i comercials; aspecte en el qual també ha insistit Paulino Iradiel. Una expansió que serà recuperada de nou, després d'una contracció d'uns vint anys, durant el període 1454-1462, fruit d'una encertada política de la monarquia. Si aquesta política no va gaudir del suport dels grups dirigents no va ser, per tant, per motius econòmics, sinó polí-

tics: la noblesa i el patriciat urbà no eren partidaris d'ajudar una monarquia que mostrava cada cop més el seu autoritarisme i que, a més, es manifestava partidària dels remences i dels grups menors de les ciutats, fins aleshores marginats dels governs municipals. En síntesi, la crisi baixmedieval, segons aquesta interpretació, no apareixeria al Principat fins el 1460, amb l'inici de la guerra civil.

Evidentment, fa falta molta més investigació local que ens permeti reforçar o matisar les diferents propostes. De moment, tenim alguns treballs parcials com els de Caterina Argilés, Marc Torras entre altres, o la tesi de llicenciatura inèdita d'Alvaro Queipo sobre les pestes a la Lleida del segle XV, que poden matisar i completar l'esquema cronològic, diguem-ne convencional, de Pierre Vilar, Jaume Vicens Vives, Claude Carrère o Ramon d'Abadal.

Aturem-nos un moment en la guerra civil del segle XV. En el conflicte esclaten les tensions acumulades en un llarg procés: al camp, senyors i pagesos de remença configuren dos grups antagònics. A les ciutats, el control del govern municipal motiva lluites entre l'oligarquia i els sectors mitjans i menors. A Barcelona, els enfrontaments entre la Busca i la Biga, estudiats per Carme Batlle, són un signe evident de la crisi que patia la ciutat a mitjan segle XV. I no s'ha d'oblidar la rivalitat entre les principals cases de la noblesa catalana, tan ben analitzada per Santiago Sobrequés, i l'enfrontament entre la idea autoritària de la monarquia i l'esperit pactista de les institucions catalanes.

Al final de la guerra, Catalunya es troba desfeta econòmicament i socialment. La Capitulació de Pedralbes (16 d'octubre de 1472) no aconseguirà resoldre els problemes. Joan II, a pesar d'haver rebut el suport dels pagesos de remença dirigits pel cabdill Verntallat (primera guerra de remença) està prou compromès com per poder solucionar realment el problema agrari. Les tensions i les lluites reapareixen al camp, i també, tot i que en menor grau, a les ciutats. Una herència difícil per al rei Ferran el Catòlic, al regnat del qual correspondrà un veritable esforç de recuperació, de redreç, de Catalunya, tema magistralment estudiat per Jaume Vicens Vives, i que podem resumir en la resolució del gran conflicte agrari, a través de la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486) -tot i que com ha demostrat Eva Serra en diferents treballs, les dificultats de bona part de la pagesia van continuar durant el segle XV-, en la liquidació dels enfrontaments a la ciutat de Barcelona, mitjançant el sistema de la insaculació dels càrrecs municipals, i, en definitiva, en un conjunt de mesures de reorganització institucional i econòmica que van constituir, en conjunt, un programa de sanejament i de revitalització. Malgrat tot, el Principat de Catalunya havia perdut ja el seu lloc de privilegi al bell mig de la Corona d'Aragó. Segurament, com opina Pierre Vilar, es continuarà discutint entorn del famós declivi català de la baixa edat mitjana, sobre les seves causes i la seva cronologia. Però, evidentment, avui ja ningú no dubta que l'inici de la decadència no es pot datar ni explicar pel Compromís de Casp, per posar un dels exemples emprats sovint.